

Constanze Ackermann-Boström

Meänkieli i Stockholm

Om meänkieli: dess historia och användning

Constanze Ackermann-Boström

Meänkieli i Stockholm

Om meänkieli: dess historia och användning

NATIONELLA MINORITETER
OCH URFOLKET SAMER I STOCKHOLM 3

Stockholmia förlag

© Constanze Ackermann-Boström

och Stockholmia – forskning och förlag, 2022

SERIE Stockholmia essä

OMSLAGSBILD Bitte Granlund efter ett montage av Susanne Deist

OMSLAG OCH GRAFISK FORM Bitte Granlund, Granlunds Grafiska

VETENSKAPLIG REDAKTÖR Bo Larsson

KORREKTUR Aurora Holm

TEXTEN ÄR SATT MED Scala OT och Scala Sans Pro

DISTRIBUTION Publit

ISBN 978-91-7031-351-6

www.stockholmia.stockholm.se

Stockholm
stad

Innehåll

Företal	5
Meänkieli – ett nationellt minoritetsspråk	7
Meänkieli – vad är det för språk?	9
Meänkieli – ett språkhistoriskt perspektiv	11
Kort teoretisk exkurs: språkideologier.	13
Meänkielis utveckling i den svenska nationalstaten efter 1809	15
Från liberalisering av språkpolitiken till minoritetslag	20
Meänkieli – ett hotat språk? Några tankar om språklig och kulturell revitalisering.	26
Meänkieli i Stockholm	33
Bibliotek	34
Skyltar i kollektivtrafiken	34
Digitala miljöer	35
Meänflaku och firandet av Tornedalingars dag	36
Tornedalingar, kväner och lantalaiset i Stockholm	37
Referenser	39
Slutnoter	44

Företal

SVERIGES NATIONELLA MINORITETER judar, romer, sverigefinnar, tornedalingar och urfolket samerna har alla en lång historia i Stockholm. Ändå finns få tydliga spår av deras närvaro i Stadsmuseets samlingar. Samlingarna är stadens minne. Föremål, fotografier, konst och dokument vittnar om förflutetens urbana landskap och erfarenheter. Som alla minnen är de fragmentariska och bristfälliga. Spår från de nationella minoriteternas historia utmärks av brist; både på faktiska lämningar och på kunskap om det som trots allt finns. Det är en historia som präglats av exotisering, förföljelse, splittring och förtryck – men också av handel, utbyte, kamp och samhörighet. En myllrande och rik berättelse som måste få ta plats.

När Stadsmuseet mellan 2020 och 2022 fick möjlighet att arbeta med att synliggöra denna bitvis undanskymda del av stadens minne, valde vi att lägga tonvikt på att berika samlingarna. I ett kunskapsuppbyggande projekt som genomfördes av museets etnologer Minja Hjorth och Anna Juhlin i samverkan med minoriteterna samlades nya berättelser, fotografier och föremål in. En referensgrupp med personer som identifierar sig som tillhörande minoriteterna har varit en viktig del av projektet. Stort tack för ert tålamod med kunskapsluckor och prövande arbetssätt, för att ni delat med er av ert kunnande och varit ett stort stöd. Stort tack också till alla ni som så generöst delat med er av minnen och berättelser. Genom era bidrag inrymmer stadens minne nu fler röster.

Insamlat material lade också grund för en utställning. Titeln "Vems är du?" är en vanlig fråga för att identifiera någon utifrån

en släkt eller en plats. Staden har historiskt sett varit en miljö där sådana band kapas. För andra blir rötter och arv viktigare. Programverksamhet i samverkan med minoriteterna har berikat utställningen med fördjupningar kring ämnen som berättande, språk, kulturella uttryck och släktforskning.

Till projektet knöts även en forskargrupp. Forskare skrev sammanfattningar utifrån rådande kunskapsläge och sina skilda discipliner. I syfte att ytterligare sprida kunskapen om Sveriges minoriteter publicerar *Stockholmia – forskning och förlag* nu de underlagen.

I denna skrift berättar språkvetaren Constanze Ackermann-Boström om tornedalsk närvaro i Stockholm med utgångspunkt just i språket. Meänkieli – ”vårt språk” – är som nationellt minoritetsspråk mindre känt, enligt Ackermann-Boström. År 2019 blev Stockholms stad förvaltningskommun för meänkieli, med uppdrag att främja och stödja språket. Synliggörande är en viktig del i detta arbete, menar författaren.

Constanze Ackermann-Boströms överskådliga och intressanta beskrivning av språkets historia och utveckling hoppas vi kan bidra till att sprida kunskap om och skapa intresse för meänkieli som kulturbärare. Läs om språkets betydelse för folkgrupper som utsatts för förtryck, rasbiologiska övergrepp och försök att förgöra språkliga gemenskaper och kulturella uttryck – och om det språkliga och kulturella återtagande bland samer, kväner, tornedalingar och lantalaiset som med en växande aktivism nu sätter språket i centrum.

Vi är glada att Elina Kangas från Institutet för språk och folkminnen har granskat manus. Kangas är den första statligt anställda språkvårdaren i meänkieli. Stort tack!

För *Stockholmia – forskning och förlag*
Rebecka Lennartsson

Meänkieli – ett nationellt minoritetsspråk

Den här essän handlar om meänkieli, ett av de mindre kända nationella minoritetsspråken i Sverige. Med den vill jag förmedla kunskaper om språket meänkieli och dess historia i Sverige men också redogöra för begreppet språklig revitalisering. Avslutningsvis behandlas även meänkielis närvaro i Stockholm.

Meänkieli ("vårt språk" på svenska) räknas tillsammans med alla varieteter av romani chib, finska, jiddisch och alla varieteter av samiska som ett av Sveriges nationella minoritetsspråk. Detta sedan Sverige år 2000 ratificerade både den Europeiska stadgan för landsdels- och minoritetsspråk och Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.

Ratificerandet kan betraktas som formell startpunkt för en samlad och officiell minoritetspolitik och även förstås som ett paradigmskifte i den svenska minoritetspolitiken. De nationella minoriteternas språk och kulturer betraktas nu också från politiskt håll som en del av det svenska kulturarv som ska skyddas och främjas i det svenska samhället.¹

Av de fem nationella minoritetsspråken har finska, meänkieli och samiska i motsats till jiddisch och romani chib en historisk-geografisk bas vilket medför krav på mer långtgående stödåtgärder. Finska, meänkieli och samiska är så kallade territoriella minoritetsspråk som har särskilda förvaltningsområden.

I de kommuner som ingår i språkens förvaltningsområden finns utökade rättigheter för respektive nationella minoriteter. Idag ingår nio kommuner i förvaltningsområdet för meänkieli.²

Den 1 januari 2019 reviderades lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoriteternas rättigheter stärktes över hela landet liksom skyldigheterna för kommuner och myndigheter.³ Sedan den 1 februari 2019 ingår Stockholms stad i förvaltningsområdet för finska, meänkieli och samiska. Det innebär att Stockholms stad ska bedriva ett särskilt arbete för att främja just dessa minoritetsspråk. Bland annat ska staden verka för tillgång till personal med kunskaper i minoritetsspråken och säkerställa att minoritetsspråkstalare har möjlighet att använda sitt språk i kontakt med stadens verksamheter. Barn- och äldreomsorg som främjar minoritetsspråket och minoritetskulturen ska dessutom anordnas om någon så önskar. Enligt den reviderade lagen har kommunen en extra skyldighet att skydda minoriteternas språk och kultur och särskilt viktigt är barns och ungas rätt att utveckla dessa. Dessutom är kommuner och andra myndigheter skyldiga att ge minoriteterna inflytande över frågor som berör dem. Sedan den 1 januari 2020 är därutöver barnkonventionen svensk lag. Genom denna lagändring blir barnens rätt till sina modersmål ännu tydligare.

Meänkieli – vad är det för språk?

Meänkieli hör till den finsk-ugriska språkfamiljen och är besläktad med finska, kvänska, estniska, samiska, ungerska och andra finsk-ugriska språk. Finska, meänkieli och kvänska hör till en undergrupp som kallas för östersjöfinska språk.⁴ Meänkieli kan delas in i minst tre lokala varieteter: Tornedalsvarieteteten i Pajala, Övertorneå och Haparanda; Gällivarevarieteteten i Gällivare samt Vittangivarieteteten/Lannankieli i Kiruna, Kurravaara och Jukkasjärvi.⁵

Meänkielitalare är ingen homogen grupp, utan använder olika benämningar för att tala om sig själva: tornedalingar, kväner och lantalaiset. Tornedalingar (tornionlaaksolaiset på meänkieli) är det mest använda namnet för folkgruppen och hänvisar till meänkielitalare i Tornedalen. Kväner (kväänit på meänkieli) är en benämning som används av vissa meänkielitalare, främst i Kiruna och Gällivare, och hänvisar till en folkgrupp som levde i Nordkalotten. Begreppet användes redan under vikingatiden. Kväner är också en erkänd minoritet i Norge. Lantalaiset är den ursprungliga egenbenämningen för kväner på meänkieli och kan översättas med "landlänningar". Begreppet används mest av meänkielitalare i Malmfälten som av geografiska skäl inte vill identifiera sig som tornedalingar.⁶

I officiella texter (som i exempelvis minoritetslagen) nämns oftast endast tornedalingar som ett paraplybegrepp för alla me-

änkielitalare eller som beteckning för den nationella minoriteten. Det är dock viktigt att synliggöra alla de meänkielitalande grupperna. Därför bör de olika benämningarna tornedalingar, kväner och lantalaiset användas.⁷

I det ursprungliga språkområdet i norra Sverige finns fortfarande den största koncentrationen av meänkielitalare. Enligt Erling Wande finns den största andelen i Pajala kommun.⁸ Den utflyttning som sedan 1950-talet har skett till andra delar av Sverige har emellertid också lett till att tornedalingar, kväner och lantalaiset är bosatta i städer somtill exempel Stockholm, Umeå, Luleå och Uppsala.⁹ Det är också anledningen till att Stockholm och Umeå är förvaltningskommuner för meänkieli trots att de ligger utanför det historiska språk- och kulturområdet.

Det är svårt att säga hur många tornedalingar, kväner och lantalaiset det finns i Sverige eftersom etnicitet inte får registreras i folkbokföringen. Inte heller språkkunskaper registreras, varför det är svårt att få fram siffror om hur många meänkielitalare det finns totalt i Sverige. Det har gjorts olika uppskattningar. Erling Wande beräknar att det handlar om mellan cirka 25 000 och 40 000 personer inom det samlade förvaltningsområdet.¹⁰ Fred Karlsson uppskattar att det finns 150 000 meänkielitalare i Sverige medan Mikael Parkvall uppskattar dem till omkring 30 000.¹¹ Parkvall pekar också på problemet med att räkna antalet talare där det saknas statistiskt underlag. En annan viktig aspekt att fundera på är vem som räknas som meänkielitalare? Ska man till exempel skilja mellan personer som talar meänkieli och personer som har språket som modersmål. Ska man kunna behärska språket både i tal och i skrift för att räknas som talare? En tredje aspekt som måste beaktas är frågan om hur etnicitet och språkkunskaper är förknippade. Man kan identifiera sig som tornedaling, kvän och/eller lantalainen utan att behärska meänkieli.

Meänkieli – ett språkhistoriskt perspektiv

Meänkieli har sitt ursprungliga språk- och kulturområde i Nordkalotten, vilket de nordligaste delarna av Sverige, Norge, Finland och nordvästra Ryssland kallas. Nordkalotten har historiskt sett alltid varit flerspråkig. Befolkningsgrupper med olika språk och kulturer har rört sig fritt i området och handlat med varandra. Det har också förekommit äktenskap mellan dem. Man kan alltså utgå från att befolkningsgrupperna i Nordkalotten med stor säkerhet var flerspråkiga.¹²

Språkhistoriskt sett kan meänkieli beskrivas som en finsk varietet som talats på båda sidorna av Torne- och Muonioälven långt innan nationalstaterna kom till stånd. Traditionellt har den räknats till de västfinska varieteterna men Paunonen beskriver meänkieli som en form av nordlig ”blanddialekt”.¹³ Wande uppger att meänkieli uppvisar en dominans av västfinska drag tillsammans med språkliga drag av östfinska och karelska.¹⁴ Man utgår idag ifrån att de första finskspråkiga befolkningsgrupperna som bosatte sig i Tornedalen härstammar från ett område runt Tammerfors. På 1100-talet tillkom karelska grupper som blandades med den redan befintliga befolkningsgruppen. Nya finskspråkiga grupper anlände enligt Hyltenstam och Milani några århundraden senare.¹⁵ På 1300-talet migrerade grupper från de sydvästra

delarna och på 1500-talet anlände östfinsktalande savolaxare till dagens Tornedalen.

På svenska har Meänkieli tidigare också kallats för tornedalsfinska, tornedalska, tornefinska och norrbottenfinska.¹⁶ Dessa benämningar synliggör å ena sidan den språkhistoriska utvecklingen och det språkliga släktskapet med andra finska varieteter, men andra sidan är de problematiska då de förstärker intrycket att meänkieli är en dialektal variant av finskan och inte ett eget språk. Benämningarna kan då uppfattas som nedlåtande av meänkielitalarna. Att tornedalingar, kväner och lantalaiset ”blev” en inhemsk minoritet berodde på hur gränsen mellan Finland och Sverige sattes efter det svensk-ryska kriget 1809. Då avträdde Sverige Finland som blev ett ryskt storfurstendöme.

Efter freden 1809 kan riksgränsen mellan Sverige och Finland nästan betraktas som en språkgräns, då den bidrog till att de språkliga varieteterna på båda sidor av riksgränsen utvecklades åt varsitt håll. Denna utveckling gäller enligt Wande inte bara de språkliga formerna utan även ställningen i tornedalingarnas, lantalaisets och kvänernas medvetande.¹⁷ Därför är också benämningen *meänkieli* för den språkliga varieteten ett sätt att synliggöra att det handlar om ett eget språk. Med det politiska beslutet att erkänna meänkieli som nationellt minoritetsspråk erkändes varieteteten även från officiellt håll.¹⁸

Kort teoretisk exkurs: språkideologier

Diskussionen om vad som är ett språk och vad som är en dialekt är en både viktig och komplicerad fråga. Det är därför angeläget att fundera över hur man betecknar språkliga varieteter. Här följer en kort teoretisk exkurs om språkideologier.

Det finns inga "naturliga" kriterier för att definiera vad som är ett språk. Makoni och Pennycook menar till och med att "[...]anguages do not exist as real entities in the world and neither do they emerge from or represent real environments; they are, by contrast, the inventions of social, cultural and political movements".¹⁹ Att en språklig varietet uppfattas och betecknas som ett språk beror oftast på sociohistoriska processer. Vissa språkliga varieteter tillskrivs betydelse när det gäller faktorer som makt, auktoritet eller utbildning. Hur vi uppfattar en språklig varietet påverkas alltså av politiska, sociala och historiska kontexter. Men våra attityder till språkliga varieteter är också resultat av så kallade språkideologier. Dessa kan beskrivas som föreställningar och värderingar om språkliga varieteter och deras användare.²⁰ Språkideologier påverkar alltså hur vi ser på en språklig varietet och på språkpolitiska handlingar. Det är också anledningen till att begreppet varietet istället för "språk" och/eller "dialekt" används i denna text.

Två vanliga språkideologier är enligt Ellen Bijvoet standardspråkideologin och enspråkighetsnormen.²¹ Vissa språkliga varieteter värderas högre eller anses lämpligare än andra när det till exem-

pel gäller officiella eller formella sammanhang. Dessa varieteter är ofta grund till den standardspråkliga norm som lärs ut i skolor och utgör basen till skriftspråket. Ofta uppfattas de också som neutrala.

Standardspråksideologin och enspråkighetsnormen är delvis överlappande. Den sistnämnda hänger tätt ihop med föreställningen att nationalstater bör ha ett nationellt språk (oftast den språkliga varietet som kallas standardsspråket) och en homogen kultur. Språklig och kulturell mångfald uppfattas som problematiskt och delvis som ett hot mot den "nationella" kulturen. Man talar ofta om en "en nation – en språkideologi". Modersmålsideologin hänger också tätt ihop med enspråkighetsnormen. Den utgår ifrån att människor endast kan ha ett modersmål och att det då bör motsvara det "nationella" språket. Så kallades till exempel skolämnet svenska länge för modersmål i läroplanen, då man ansåg att alla barn i Sverige har eller bör ha svenska som modersmål.

Språkideologier så som enspråkighetsnormen eller standardspråkideologin bidrar till att exkludera och stigmatisera språkliga varieteter och deras talare. Christopher Stroud beskriver till exempel hur människor som inte talar standardspråkliga varieteter "anses vara okultiverade, lata, ointelligenta".²² Sådan stigmatisering kan också ske när en befolkningsgrupp talar ett annat språk, såsom meänkieli.

Språkideologier tar sig ofta också uttryck i (språk)politiska handlingar. Det kan handla om allt från vilket eller vilka språk som ska användas eller läras ut i skolan till vilka namn som ska finnas på ortsnamnsmärken. Det kan också vara explicita lagar som minoritetslagen i Sverige, som fastställer att finska, jiddisch, meänkieli, romska och samiska är nationella minoritetsspråk. I extrema fall finns det också språklagar som exempelvis förbjuder

att en språklig varietet används. Ett annat sådant extremt fall är när en nationalstat föreskriver vilka namn föräldrar får välja till sina barn. Språkpolitiska handlingar kan också finnas på lokal nivå – som att en skola förbjuder elever att prata ett annat språk än svenska under rasterna – eller på individuell nivå, till exempel genom att förlöjliga någons uttal eller rätta någon annans språkbruk.

Enspråkighetsnormen och modersmålsideologier kan också avspeglas i de språkval en familj gör; det vill säga vilket eller vilka språk man talar i en familj och överför till barn och barnbarn. Här bör också begreppet ”halvspråkighet” som myntades på 1960-talet nämnas, som syftade på att flerspråkiga barn skulle behärska sina språk ofullständigt. Termen fick stor spridning i massmedier och skapade enligt Börestam och Huss en stor rädsla för barns flerspråkighet.²³ Denna missvisande föreställning, att barn skulle bli ”halvspråkliga” och inte lära sig svenska om deras föräldrar fortsatte prata sina modersmål med barnen, är således tätt förknippad med modersmålsideologin.

Meänkielis utveckling i den svenska nationalstaten efter 1809

När Sverige efter det svensk-ryska kriget tvingades avträda Finland till Ryssland ledde gränsdragningen längs Torneälven till att ”ett sammanhängande geografiskt område av finsk kultur” tudelades.²⁴ Den finskspråkiga befolkningen på den svenska sidan blev en minoritet i den svenska nationalstaten. Här blir det tydligt att nationalstatliga gränser som etablerades under till exempel 1800-talet och språkgränser inte alltid stämmer överens. Nationalstatsgränser kan istället bidra till att skilja folkgrupper

åt. I Nordkalotten påverkades inte bara tornedalingar, kväner och lantalaiset av gränsdragningen utan även Sápmi splittrades upp. Samerna blev medborgare i olika nationalstater.

Som Wande påpekar blev konsekvenserna av gränsdragningen till en början inte så påtagliga. Man fortsatte som tidigare att hålla kontakten och umgås med varandra. Giftermål över gränsen var vanliga, det hölls gemensamma marknader och man besökte även gudstjänsten på båda sidorna älven.²⁵ När de första folkskolorna grundades i mitten på 1850-talet i Tornedalen var undervisningsspråket i dem under den första tiden meänkieli.²⁶

Under 1880-talet antog inrikespolitiken dock en mer nationalistisk hållning, vilket återspeglades i idén om att ”ett land, ett folk, ett språk” kännetecknade en stark nationalstat. Elenius anför flera orsaker till att den svenska staten införde en mer ”konformistisk nationalistisk språkpolitik” än tidigare mot tornedalingar, kväner och lantalaiset.²⁷ För det första måste minoritetspolitiken betraktas i samband med moderniseringsdiskursen i Europa. Modernisering och kulturell utveckling i olika europeiska länder hängde enligt Elenius tätt ihop och kan närmast beskrivas som en form av ”tävling mellan olika nationalstater och mellan olika kulturer”.²⁸ I Sverige ansågs icke-svenskspråkiga grupper vara ett hot mot den svenska nationen. Dåtidens rasbiologiska och socialdarwinistiska föreställningar om att vissa etniska grupper var överlägsna andra bidrog till ytterligare polarisering. Samer, kväner, tornedalingar och lantalaiset ansågs vara underlägsna. Denna rasistiska syn återspeglades också i de rasbiologiska övergreppen i form av skallmätningar och andra undersökningar som tornedalingar, kväner och lantalaiset och samer blev utsatta för fram till mitten av 1950-talet.²⁹

En ytterligare anledning till den förändrade språkpolitiken mot tornedalingar, kväner och lantalaiset samt samer var enligt Eleni-

us att man ville minska inflytandet från den laestadianska väckelserörelsen i Norrbotten.³⁰ Både meänkieli och samiska användes i församlingarna, vilket bidrog till att skapa gemenskap och samhörighet bland församlingsmedlemmarna. Meänkieli blev det ”heliga språk[et]” inom den laestadianska väckelserörelsen.³¹ Således upplevdes denna rörelse som ett hot mot Svenska kyrkan och den statskyrkliga hegemonin.

Även utrikespolitiska orsaker bidrog till den förändrade minoritetspolitiken under 1880-talet, vilket kan förstås som en reaktion på den växande nationalismen i Finland. Elenius nämner att Finland kritiserade både Sverige och Norge för ländernas minoritetspolitik mot finskspråkiga minoriteter. Samtidigt ökade också spänningarna i Finland mellan svensk- och finskspråkiga befolkningsgrupper. Elenius argumenterar för att konkurrensen mellan finsk- och svenskspråkiga eliter i den finska förvaltningen också kan ses som en fråga om nationalstatsidén och hur Finland utvecklade en nationalstatsideologi som var skild från det skandinaviska. Därtill kom ökade politiska spänningar mot Ryssland och således också mot Finland som vid den tiden var ett ryskt storfurstendöme. De meänkielitalande grupperna betraktades som en form av säkerhetsshot mot den svenska nationalstaten eftersom de kunde kommunicera med personer på andra sidan älven.³²

Försvenskningprocessen började i slutet av 1870-talet med att statliga svenskspråkiga skolor etablerades. Det föreslogs att tvåspråkiga skolor skulle inrättas i de större kyrkbyarna i Tornedalen. Denna utveckling hör också samman med industrialiseringen av Norrbotten och järnvägsbyggandet. Assimileringspolitik och modernisering hänger enligt Elenius tätt ihop.³³ Befolkningen i Tornedalen ökade snabbt. Industriägarna hade intresse av och engagerade sig för att två svenskspråkiga statsskolor skulle etableras i Tornedalen. Därutöver beslöt riksdagen år 1888 att endast

skolor som hade svenska som undervisningsspråk skulle erhålla statsbidrag.³⁴ Detta beslut kan definieras som ett aktivt försök ”att försvenska finnbygderna” från de svenska myndigheternas sida.³⁵ Kommunerna förlorade inflytandet över skolorna och över enspråkighetsnormen. Enligt Elenius byggdes den svenskspråkiga skolan i Tornedalen ut i snabb takt och utgjorde år 1919 cirka fyrtio procent av samtliga folkskolor i området.³⁶

Utöver svenskspråkiga folkskolor införde myndigheterna även andra åtgärder som skulle leda till en försvenskning. Arbetsstugorna var en form av en institutionaliserad assimilationspolitik. De var till en början tänkta som en form av välgörenhetsinrättning för fattiga personer i Norrbotten och Västerbotten och kan förstås som ett tidigt uttryck för den moderna välfärdsstaten som tar hand om sina fattiga medborgare.³⁷ Barnen som kom till dem var ofta separerade från sina föräldrar under en längre tid. Arbetsstugorna fungerade således också som en form av internat där barnen fick mat och lära sig praktiska sysslor som handarbete, snickeri, skomakeri och annat. Det viktigaste området var dock svenskundervisningen. Barnen blev utsatta för fysiska och psykiska bestraffningar när de använde sig av meänkieli i arbetsstugorna.³⁸ Även i folkskolan förekom bestraffningar när meänkieli användes av eleverna. Först i mitten på 1950-talet blev det förbjudet att straffa barn för språkanvändningen. Trots det var meänkieli förbjudet att tala på rasterna på vissa skolor ända in på 1960-talet.³⁹

Den långvariga assimilationspolitiken ledde så småningom till att svenska blev det offentliga språket med hög status bland torne-dalingar, kväner och lantalaiset medan meänkieli enbart användes i det privata rummet. Winsa påpekar att svenskan associerades med modernitet och framtid och även förträngde meänkieli från hemmet.⁴⁰ Svenskan ansågs representera framtiden, det ur-

vana och moderniteten medan meänkieli stod för det rurala och traditionella.⁴¹ Försvenskningsspolitiken påverkade följaktligen tornedalingarnas, kvävernas och lantalaisets attityder till sitt eget språk i hög grad.⁴²

Denna nedvärdering av det egna språket förstärktes ytterligare av en undersökning kring tvåspråkighet i Norrbotten som publicerades år 1968. Där myntades begreppet ”halvspråkighet” som, som nämnts ovan, fick stort utrymme även i media. Wande menar att diskussionerna kring ”halvspråkighet” stigmatiserade tornedalingarnas språkbruk ytterligare.⁴³ Det bidrog – liksom modersmålsideologin och enspråkighetsnormen – till att familjerna slutade att lära barnen meänkieli. De trodde att barnen skulle få en bättre framtid, att de skulle få det lättare på arbetsmarknaden, när de enbart skulle lära sig svenska.⁴⁴ Det ansågs bättre för barn att lära sig ett ”fullvärdigt” språk än att som tidigare växla mellan svenska och meänkieli. Winsa skriver att efter årtionden av negativa attityder och nedvärdering av det egna språkbruket, pratade högstadielärover i Tornedalen på 1980-talet inte längre meänkieli med varandra.⁴⁵

Nedvärderingen av den egna språkliga varieteten tar sig också uttryck i att en del tornedalingar, kväver och lantalaiset anser att det är lämpligare att lära sig (riks)finska istället för meänkieli.⁴⁶ Närheten till Finland och kontinuerlig inflyttning från andra sidan älven har påverkat attityderna så att (riks)finska anses mer attraktiv och ”nyttig” att behärska, till exempel i arbetslivet.⁴⁷

En ytterligare faktor som bidrog till försvenskningen och till att familjer övergav meänkieli var den kraftiga urbaniseringen efter andra världskriget.⁴⁸ Utflyttningen från Tornedalen till Sveriges sydligare delar ledde för det första till en befolkningsminskning i meänkielis historiska språk- och kulturområde. För det andra bidrog det till att möjligheten att använda språket i det offentliga

rummet försvann, och därmed minskade även viljan att föra språket vidare. Cullblom påpekar att det var framför allt unga kvinnor som flyttade.⁴⁹ När dessa kvinnor fick egna barn kan det också ha bidragit till att meänkieli inte ansågs viktigt som familjespråk. Viktiga faktorer här är förmodligen rädslan för stigmatisering och omsorgstanken gentemot barnen. Winsa argumenterar för att meänkielitalare blev förknippade med finnar av majoritetsbefolkningen; stigmatisering kunde ske till följd av att accenten i svenskan tolkades som finsk brytning. Han utgår också ifrån att tornedalingar, kväner och lantalaiset värderade svenska (och dess lokala varieteter) högre än svenska med finsk intonation och/eller meänkieli. Önskan att passa in och att inte identifieras som meänkielitalare och/eller norrbottning av majoritetsbefolkning bidrog till att familjerna blev enspråkiga.⁵⁰

Ytterligare ett uttryck för denna strävan att osynliggöra meänkieli och sitt ursprung är det namnbyte som en del tornedalingar, kväner och lantalaiset gjorde. De ändrade sina ursprungliga namn till mer svenskklingande sådana för att undvika stigmatisering och marginalisering.⁵¹

Från liberalisering av språkpolitiken till minoritetslag

I slutet av 1950-talet inleddes en ny fas i den svenska minoritetspolitiken. Elenius anför att liberaler och socialdemokrater verkade för en ökad tolerans mot tornedalingar, kväner, lantalaiset och samer. Man rörde sig bort från den tidigare nationalistiska ideologin till en mer demokratisk och liberal politik. Orsaken var flerfaldig. För det första var det ett resultat av utrikespolitisk påverkan. I början av 1950-talet förespråkade exempelvis FN-organet Unesco undervisning på modersmålet. För det andra hade Svenska

kyrkan inte längre inflytande över det svenska skolsystemet och inställningen mot tornedalingar, kväner och lantalaiset i Luleå stift ändrades till en tillåtande attityd. För det tredje trädde även välutbildade företrädare från minoriteterna fram och engagerade sig för att respektive minoritetskultur skulle stärkas.⁵²

Liberaliseringen av minoritetspolitiken i Sverige var också en konsekvens av den ökade transnationella migrationen till Sverige. Ett politiskt och ideologiskt skifte mot en mer mångkulturell politik på grund av den stora inflyttningen till Sverige, inte minst från Finland, gynnade även de inhemska minoriteterna.⁵³ Man ansåg bland annat att skolsystemet behövde anpassas till flerspråkiga elever vars föräldrar flyttat till Sverige, ofta som arbetskraftsinvandrare. Barnens rätt till modersmålet borde värnas av det svenska samhället.⁵⁴

Redan i början av 1960-talet kunde elever i kommuner med finskspråkig befolkning välja finska som frivilligt ämne i årskurserna 7 och 8. Några år senare kunde kommunerna erbjuda undervisning i modersmål för elever med annat modersmål än svenska.⁵⁵ År 1977 klubbades den så kallade "hemspråksreformen" av Sveriges riksdag. Från och med nu var kommunerna skyldiga att anordna undervisning och studiehandleddning i modersmålen. Länsskolnämnden i Norrbotten bildade då en läromedelsgrupp av lärare och skolledare "i avsikt att förbättra möjligheterna till utveckling av meänkieli och att arbeta aktivt för flerspråkighet".⁵⁶ Arbetsgruppen formulerade följande mål för sin verksamhet:⁵⁷

1. Det ska ges goda möjligheter för den tornedalska språkminoriteten att behålla och utveckla sin språkliga varietet. (Detta ansågs även gynna inlärning av det svenska språket.)
2. Det kommande arbetsmaterialet ska arbeta mot "aktiv tvåspråkighet".

3. Arbetsmaterialet ska förankras i elevernas vardagsliv. (Detta kan ske genom exempelvis tematiska studier eller projektarbete.)

Länsskolnämnden informerade om möjligheten att läsa modersmål i skolan. Varje år skickade den ut broschyrer om detta till över 30 000 hushåll i Tornedalen.⁵⁸

Denna utveckling bör ses i en global kontext. Många urfolk och autoktona grupper i världen har sedan 1970-talet bedrivit en politisk och ideologisk kamp för sina språkliga och kulturella rättigheter. Även tornedalingar, kväner och lantalaiset organiserade sig i mer formella former. I början av 1980-talet träffades en grupp unga tornedalingar för att diskutera utvecklingen och framtiden för den egna bygden och det egna språket och kulturarvet; man såg den stigande försvenskningen som ett hot.⁵⁹ Bland annat beslutade de att bilda en förening med syftet att ”bevara och utveckla tornedalsfinskan och den tornedalska kulturen”.⁶⁰ År 1981 grundades *Svenska Tornedalingarnas Riksförbund-Tornionlaaksolaiset (STR-T)* som idag också fungerar som remissinstans för politiska beslut som rör tornedalingar, kväner och lantalaiset.

I samband med bildandet av riksförbundet myntades termen meänkieli som sammanhållet begrepp för de tre varieteterna tornedalsfinska, gällivarefinska och vittangifinska. Meänkieli som begrepp illustrerar en sammanhållen tornedalsk identitet samtidigt som det kopplar bort den geografiska anknytningen från språket.⁶¹ Meänkieli hade tidigare en regional koncentration i gränsregionen mot Finland i Norrbotten, där språket var starkt förankrat i en traditionell rural miljö och kultur.⁶² Riksförbundet STR-T:s definition av meänkieli som eget språk banade också väg för en attitydförändring gentemot den egna språkliga varieteterna bland tornedalingar, kväner och lantalaiset.⁶³ Grundandet av riks-

förbundet och liberaliseringen av minoritetspolitiken legitimerade på så sätt meänkieli som ett ”riktigt” språk. Begreppet ”meänkieli” som beteckning för det egna språket bildar således en byggsten i den språkliga och kulturella emanciperingsprocessen hos tornedalingarna, kväner och lantalaiset.⁶⁴

Den svenska minoritetspolitiken har sedan 1990-talet påverkats mycket av det internationella samfundet. För det första blev Sverige medlem i den Europeiska unionen 1995 och för det andra undertecknade Sverige två internationella konventioner vilket bidrog till erkännandet av de nationella minoriteterna och deras språk.⁶⁵ Därutöver bör också nämnas att det internationella samarbetet på regional nivå mellan de nordiska länderna också stärktes samt att svenska staten delegerade en del ansvarsområden till Sametinget.⁶⁶

Att Sveriges riksdag ratificerade de två konventionerna i februari 2000 lade grunden till en ny minoritetspolitik i form av Minoritetslagen.⁶⁷ Denna reviderades så sent som 2019 och förtydligar de nationella minoriteternas rättigheter och svenska statens förpliktelser gentemot dem. Hit hör bland annat att stötta och främja de nationella minoritetsspråken.

Förändringen kan tolkas som ett konkret resultat av den nya minoritetspolitik som förts i Sverige sedan år 2000 när minoritetslagen trädde i kraft. De nationella minoriteternas språk och kulturer betraktas nu också från politiskt håll som en del av det svenska kulturarvet som ska skyddas och främjas.⁶⁸ Paradigm-skiftet öppnade för ett nytt bruk av meänkieli i det offentliga rummet, till exempel i kontakt med myndigheter, inom barn- och äldreomsorgen eller i utbildning och kulturella sammanhang.⁶⁹

Den förändrade minoritetspolitiken var följaktligen den svenska statens svar på minoriteternas språk- och kulturaktivism ”underifrån” och befäste en officiell minoritetspolitik ”uppifrån”.

Men trots att den politiken har lett till stärkta rättigheter för minoritetsspråkstalare beskrivs tornedalingar, kväner och lantalaiset fortfarande som en av Sveriges minst kända minoriteter.⁷⁰ Detta kan också vara orsakat av deras frånvaro i Sveriges officiella språklandskap.⁷¹ Den språkliga situationen för meänkieli och andra minoritetsspråk i Sverige är trots lagstiftningen ”alltjämt alarmerande ur deras överlevnadssynvinkel”.⁷²

Numera finns meänkielitalare inte bara i det historiska språk- och kulturområdet, utan även i urbana miljöer såsom Luleå, Umeå och inte minst Stockholm.⁷³ Antalet talare och hur avancerade deras språkkunskaper faktiskt är, är dock okänt och som tidigare nämnts kan folkbokföringen inte hjälpa oss med konkreta siffror. Lainio utgår från att de flesta talare är äldre samt att det fortfarande finns en utbredd negativ inställning kring meänkieli – språket anses onödigt och ska därmed döljas för barnen.⁷⁴

Idag finns dock ett ökat intresse för språk- och identitetsfrågor, inte minst hos unga tornedalingar, kväner och lantalaiset. År 2014 grundades *Met Nuoret*, ett ungdomsförbund under STR-T som ser sig som språkrör för unga som känner samhörighet med meänkieli och det ursprungliga språkområdets historia och kultur. Meänkieli kan idag studeras vid Umeå universitet och ett antal folkhögskolor och har också introducerats i ett flertal förskolor, bland annat i Luleå och Övertorneå. Antalet elever som läser meänkieli som modersmål eller som moderna språk i grundskolan är dock fortfarande väldigt lågt. Under läsåret 2016/2017 deltog drygt hundra barn i någon form av meänkieliundervisning.⁷⁵ I modersmålsundervisningen för barn som tillhör någon av de nationella minoriteterna finns dock inga krav på att språket ska vara elevens dagliga umgängesspråk eller att eleven ska ha några kunskaper i språket. Detta är en pedagogisk och didaktisk utmaning då barn som är så kallade nya talare och modersmålstalare möts i undervisningen.⁷⁶

Även om intresset för meänkieli generellt sett ökar, kan man se en mer varierad bild bland unga tornedalingar, kväner och lantalaiset.⁷⁷ Å ena sidan har också intresset för den tornedalska kulturen ökat, vilket det tornedalska ungdomsförbundet Met Nuoret och antalet modersmålslever är tydliga tecken på. Å andra sidan anser många unga tornedalingar, kväner och lantalaiset att meänkieli inte är allenarådande för deras identitet. Det finns också andra identitetsskapande markörer.⁷⁸

De unga personer som vill använda sig av meänkieli kan också uppleva en dubbelstigmatisering.⁷⁹ Äldre och mer kompetenta talare ser ungdomarnas språkbruk som sämre och tycker att det borde korrigeras. Detta har lett till att ingen känd ungdomsvariant av meänkieli spontant har utvecklats, och att en stor del av den kulturella och språkliga karakteristikan för meänkieli fortfarande är kopplat till regionala och rurala livsstilar. Ett levande ungdomspråk är dock en förutsättning för språkets attraktionskraft bland unga, som sedan i vuxen ålder ska föra det vidare till nya generationer och till nya språkliga funktioner och domäner.⁸⁰

Även om många unga således är positiva till att lära sig språket finns fortfarande en utbredd negativ inställning till meänkieli. Det anses vara onödigt att lära sig då dess användning i det offentliga livet fortfarande är begränsat. Tillika stigmatiseras unga personer då de ibland inte betraktas som "autentiska talare", eftersom de ofta lärt sig språket genom att gå språkkurser.⁸¹ Som tidigare sociolingvistisk forskning i andra minoritetsspråkliga kontexter har visat, väljer nya talare då ofta att sluta använda språket. Det i sin tur kan ha förödande konsekvenser för språkens revitaliseringsprocess.

Meänkieli – ett hotat språk?

Några tankar om språklig och kulturell revitalisering

De nationella minoritetsspråken i Sverige beskrivs ofta som ”hotade språk” och inte sällan brukar termer som ”språkförlust”, ”språkdöd” eller ”språkens överlevnad” dyka upp i samband med att man talar om dem.⁸² Vad menar man det egentligen? Inget språk försvinner av sig självt, det handlar istället om att språkets talare slutar att använda det på grund av olika politiska och/eller socio-ekonomiska processer. Talarna byter alltså ut språket mot ett annat språk, ofta till det som dominerar i samhället. Anledningarna kan vara mångfaldiga. I meänkielis fall är orsaken framför allt den assimileringspolitik som bedrivits mot torne-dalingar, kväner och lantalaiset och som så småningom har lett till negativa attityder gentemot det egna språket.

Det första steget när det gäller språkbyten brukar vara den så kallade domänförlusten. En språklig domän är ett socialt och fysiskt sammanhang inom vilket en språklig varietet används.⁸³ Man kan också säga att en språklig varietet har en viss domän. Vissa språkliga varieteter saknar exempelvis domänen skriftspråk, de talas men skrivs inte. Andra språkliga varieteter kan ha domänen hemmet, men inte domänen marknaden, staden, massmedia eller högre utbildning. Även skrift och tal kan räknas som olika domäner. Det är viktigt att komma ihåg att det inte finns någon bestämd uppsättning domäner, istället blir de relevanta i oli-

ka sammanhang. När en språklig varietet slutar användas inom en domän talar man om domändeförlust.

Inom språkvetenskapen talar man ibland även om vitaliteten eller "livskraftigheten" hos ett språk. Då handlar det om hur utbrett det är och om hur stor sannolikheten är för att det ska användas även i nästa generation. När man bedömer ett språks vitalitet behöver man ta hänsyn till olika faktorer. När Unesco beskriver hur hotade världens språk är, beaktar organisationen nio nedanstående kriterier för att avgöra deras vitalitet. Det är dock viktigt att påpeka att det är oklart hur kriterierna viktas och att det inte finns inte någon rangordning bland dem.

1) **Överföring mellan generationer**

Förs språket vidare till nästa generation? I vilken utsträckning sker det? Lär sig barnen språket? Gäller det alla barnen eller finns skillnader? På vilket sätt lär sig barnen språket (som modersmål, i undervisning eller på andra sätt)?

2) **Antal talare**

Hur många talare av språket finns totalt? Finns det folkräkningsdata (självbedömning av språkbruk kan vara problematiskt)?

3) **Andel talare av hela befolkningen**

Hur stor är minoritetsgruppen i förhållande till landets/regionens hela befolkning?

4) **Domändeförskjutningar**

Förekommer det domändeförluster (sådana kan fungera som indikator på attityder mot språket och dess användning)?

5) **Nya domäner och media**

Hur hanterar man nya domäner som uppstår? Skapar man nya ord, lånar in dem eller hanteras de nya domänerna på andra språk? Kan man använda språket i digitala sammanhang (datorer, mobiltelefoner, gps, virtuella assistenter som Siri eller Alexa och så vidare)?

6) **Tillgång till läromedel**

Finns det undervisningsmaterial för barn på språket, eller för att lära vuxna läsa och skriva? (Det här kriteriet hänger ihop med punkt 9, dokumentationskriteriet. Ett språk måste till stor del vara dokumenterat för att bra läromedel ska kunna tas fram).

7) **Språkpolitik och attityder hos myndigheter**

Hur behandlas språket av myndigheter och andra viktiga institutioner i samhället? Är det ett officiellt språk i landet? Officiellt regionsspråk? Ett erkänt minoritetsspråk? Hur ser lagstiftningen ut?

8) **Attityder inom gruppen**

Vilka attityder har talarna mot språket? Vilken status har det bland talarna? Hur ser de på sitt eget språk? (Om inte talarna ser någon anledning att använda och på så sätt behålla språket finns det få chanser att språket överlever.)

9) **Dokumentation – typ och kvalitet**

Finns språket dokumenterat på något sätt? Finns det bevarade texter? Finns det ett skriftspråk? Finns det en grammatisk beskrivning? (Kriteriet är framför allt viktigt om man försöker återuppliva ett språk men det kan också påverka möjligheterna

till bland annat utbildning på språket, till exempel vid framställning av nytt undervisningsmaterial.)

För ett minoritetsspråk ska bevaras och utvecklas är de samhällseliga insatserna av stor betydelse. Unesco:s nio kriterier ger en fingervisning om vilka områden är viktiga, men generellt kan sägas att om ett minoritetsspråk ska ha en chans att överleva ska såväl möjligheten att lära sig som rättigheten att använda sig av det finnas. Man talar ofta om språkvård och/eller språkplanering för ett språk. Cooper skiljer på tre typer av språkplanering som sker på grund av (språk)politiska avväganden.⁸⁴ Dessa är korpusplanering, statusplanering och tillägnandeplanering.

Korpusplanering syftar till att göra språket användbart inom olika domäner. Dit hör aspekter som standardisering av skriftspråket, tillkomsten av ordböcker och grammatikböcker och diskussion av språkfrågor rörande exempelvis lånord och skrivnormer. Statusplanering handlar om språkets roll i samhället och hos talarna själva. Det handlar om frågor som rör språkets användning i olika domäner och vilken roll ett språk ska spela i offentliga diskurser. Med tillägnandeplanering menar man språkplanering som syftar till att fler personer ska lära sig ett språk, till exempel meänkieli. Här kan man skilja på att bereda konkreta tillfällen till inläringen och på att motivera personer att lära sig språket.

Det är tydligt att de tre faktorerna överlappar och påverkar varandra. Ett språks status påverkar möjligheten att lära ut ett språk. För att kunna lära ut ett språk krävs det en dokumentation, ofta ett skriftspråk. Ett standardiserat skriftspråk underlättar att skriva och publicera texter på språken. Finns det publikationer när man fler personer som i sin tur kan höja statusen av språket. Även om det finns konkreta språklagar som ska främja och stödja ett el-

ler flera minoritetsspråk är det ingen garanti att ett språk får högre prestige. Men ofta hänger det ihop.

En viktig aspekt gällande minoritetsspråk kan beskrivas som *empowerment* eller etnisk renässans. I takt med att minoritetspolitiken i många länder har liberaliserats, har medlemmar i minoritetsgrupper stärkts i sin övertygelse om det egna språkets och kulturarvets betydelse. Denna emanciperingsprocess kan beskrivas med begreppet språklig och kulturell *reclamation* eller återtagande. *Reclamation* definieras som "a larger effort by a community to claim its right to speak a language and to set associated goals in response to community needs and perspectives".⁸⁵ Det språkliga och kulturella återtagandet utgår alltså från minoritetens egna behov och önskemål. Det börjar med att minoritetsgruppen tar reda på sin egen historia och egna behov som en bakgrund till att stötta och utveckla språket. Det arbete som minoriteten gör kopplas ihop med den historiska utvecklingen och därmed även med orsakerna till språkbytet.

Återtagandet bildar en övergripande ram som skapar förutsättningar för konkreta åtgärder som stärker ett språk och dess talare. Språkligt och kulturellt återtagande kan därutöver leda till *resurgence* (ung. återupplivande), en växande aktivism bland minoritetsgruppens medlemmar i vilken just språkfrågan står i fokus.⁸⁶ *Resurgence* omfattar både unga och äldre och innebär "a regrouping and reinvigoration of linguistic and cultural continuance, self-determination and rights".⁸⁷ Återtagande kan följaktligen också förstås som ett uttryck av (re)empowerment som ska leda till att minoritetsgruppen position stärks i majoritetssamhället. Det finns dock en risk att den stärkta (språk)gemenskapen gör att vissa medlemmar känner sig uteslutna. De kanske inte delar vissa värderingar eller saknar tillgång till språkliga eller kulturella praktiker.⁸⁸

Språklig och kulturell revitalisering tar avstamp i återtagandet. Språkrevitalisering i sin tur kan bestämmas som konkreta språkaktiverande åtgärder. En av de mest använda definitionerna av språklig och kulturell revitalisering myntades av Leanne Hinton, Leena Huss och Gerald Roche. De ser revitalisering som ”activities designed not only to maintain but also to increase the presence of an endangered or dormant language in the speech community and/or the lives of individuals”.⁸⁹

Språkrevitalisering utgörs alltså av konkreta handlingar som bevarar och ökar ett språks närvaro i en talgemenskap eller hos individer. Revitaliseringen kopplas ofta ihop med mätbara resultat som att antalet talare ökar och därmed stärker språkets status. Två exempel på det är det högre antal elever som läser meänkieli som modersmål i skolan liksom den ökande andelen studenter som studerar språkkurser på högskolenivå. Målgruppen för revitaliseringsåtgärder är i regel de som direkt berörs av språkbytet och kanske inte lärt sig meänkieli i familjen.⁹⁰

Språkrevitalisering kan initieras antingen från gruppen själv eller från majoritetssamhället som en politisk åtgärd. Det sistnämnda kan vara insatser såsom lagstiftning, språkkurser, medier på minoritetsspråken, tillgång till sjuk- och äldreomsorg på respektive språk och ekonomiskt stöd för produktion av medier.

På lokal nivå kan man betrakta inrättandet av exempelvis förskolor, skolor och äldreomsorg på minoritetsspråket samt tillgång till konst och kultur på detsamma som språkrevitaliserande åtgärder. Språkrevitalisering initierad av de nationella minoritetsgrupperna själva kan handla om språkkurser, fritidsaktiviteter på respektive språk samt engagemang i språk- och kulturfrågor genom exempelvis intresseorganisationer. För detta krävs dock en medvetenhet om den egna gruppens språkliga och kulturella be-

hov. Den medvetenheten bildar den egentliga förutsättningen för genomförandet av språkrevitaliserande aktiviteter i praktiken.

Meänkieli i Stockholm

Sedan den 1 januari 2019 är Stockholms stad förvaltningskommun för meänkieli vilket bland annat innebär att den särskilt ska arbeta för att främja och stödja användandet av språket. Det är därför intressant att spåra meänkieli i Stockholm. Är meänkieli synligt och/eller närvarande i Stockholm? Om ja, var och i vilken form?

Vi börjar med spårningen i det offentliga rummet. Att ett språk används i ett offentligt rum har en viktig kommunikationsfunktion. Det offentliga Sverige kommunicerar med sina medborgare på ett språk de förstår för att förmedla viktig och relevant information. Det signalerar också språkets betydelse och är därför en viktig symbolisk handling, framför allt när det gäller minoritetsspråk. Ett språks status ökar genom att det används i olika domäner. Att det används av representanter av majoritetssamhället, såsom myndigheter eller andra samhällsviktiga institutioner, blir alltså ännu mer betydelsefullt. Det signalerar att ett språk är värdefullt och viktigt, inte minst för minoritetsspråkstalarna själva.

Enligt Bylin och Spetz varierar det mycket hur de nationella minoritetsspråken syns och offentliggörs i Sverige.⁹¹ I förvaltningsområdets offentliga rum förekommer de permanent på exempelvis ortsnamnsskyltar, men de finns också på skyltar på bibliotek och vårdcentraler. Ibland förtydligar särskilda markeringar att det är ett minoritetsspråk. Nedan presenteras några exempel där me-

änkieli förekommer i det offentliga rummet i Stockholm. De sorteras från permanent till kortvarig förekomst.

Bibliotek

Bibliotekverksamheten är ett av de områden som ska stödja och främja minoritetsspråk. Biblioteken tillhandahåller litteratur och andra medier på de fem nationella minoritetsspråken och anordnar ofta kulturella evenemang som rör dem, såsom författarläsningar, paneldiskussioner och utställningar. Inte minst barnbiblioteken har en viktig funktion i revitaliseringsprocessen då de vänder sig direkt till barn och unga.

Bibliotek kan använda sig av flaggor, skyltar eller etiketter på svenska och/eller minoritetsspråket för att synliggöra minoritetsspråken. Detta kan tolkas som att de har en medveten och inkluderande syn på flerspråkighet och nationella minoriteter. Framför allt flaggor har en viktig symbolisk funktion, då de uttrycker en stark känsla av gruppidentitet. Att använda flaggor i ett offentligt rum indikerar också att ett språk har fått en viss status, att det inte är diskriminerat längre.

Skyltar i kollektivtrafiken

I samband med covid-19-pandemin satte Region Stockholm upp skyltar på de nationella minoritetsspråken i det offentliga rum som rör kollektivtrafiken. Skyltarna innehöll samhällsviktig information på finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

Digitala miljöer

Offentliga rum omfattar även digitala rum såsom kommuners, regioners och myndigheters hemsidor. Stockholms stad är förvaltningskommun för finska, samiska och meänkieli sedan 2019, men det saknas information på de språken på stadens hemsida. Längst upp på stadens hemsida finns emellertid en knapp med texten "Other languages". Här använder man sig alltså av engelskan för att nå flerspråkiga besökare. På så sätt osynliggörs de nationella minoritetsspråken på stadens digitala presentationsplattform.

Var hittar man minoritetsspråken? Först genom att klicka på knappen kommer man till nästa sida. Där synliggörs de nationella minoriteterna och minoritetsspråken men den inledande texten är fortfarande på engelska och informerar om antalet anställda i Stockholms stad. Under den informationen finns dock en lista med länkar till de olika nationella minoritetsspråken. Längst ned på hemsidan finns ytterligare en informationsruta riktad till de nationella minoriteterna. Denna är på svenska och informerar om att man har rätt att använda sig av sitt språk i kontakt med myndigheter.

Först när man klickar på länken "meänkieli" hittar man en kort informationstext på det språket. Den upplyser bland annat om språkliga rättigheter och om verksamheter som riktar sig till tor nedalingar, kväner och lantalaiset i Stockholm. Ännu en ruta länkar till en sida med mer konkret information, rörande exempelvis förskoleverksamhet och modersmålsundervisning på meänkieli.

Meänflaku och firandet av Tornedalingarnas dag

Många nationella minoriteter har en egen flagga. Tornedalingars flagga heter Meänflaku ("vår flagga") och hissades den 15 juli 2007 för första gången officiellt i Tornedalen. År 2013 beslutade även STR-T att anta den 15 juli som en bemärkelsedag för tornedalingar och att Meänflaku representerar dem.⁹² Den 15 juli är sedan 2015 också införd i Svenska Akademiens kalender som Tornedalingarnas dag.

Fyra år senare firades Tornedalingarnas dag för första gången officiellt i Stockholms stad, som samma år blev förvaltningskommun. Meänflaku hissades vid Stadshuset och föreningen Tornedalingar i Stockholm, en lokalförening av STR-T, arrangerade en ceremoni med sång och tal.

Som nämnts ovan har flaggor en mycket stark symbolisk betydelse. Att Meänflaku hissas vid Stockholms stadshus, en byggnad som representerar politisk makt och inflytande, signalerar att tornedalingar, kväner och lantalaiset är en viktig del av staden och dess befolkning. Det är också en symbolisk handling som bidrar till att höja språkets status och visar stadens vilja att stödja och stärka sin meänkielitalande befolkning.

I samband med Tornedalingarnas dag bar en del tornedalingar, kväner och lantalaiset traditionella folkdräkter. Genom detta synliggjordes minoriteten och dess kulturarv som en självklar del av huvudstaden. Meänkieli, tornedalingar, kväner och lantalaiset fick utrymme i den offentliga domänen. Detta kan förstås som en emanciperingsprocess som gick från båda hållen, såväl uppifrån som nedifrån. Tornedalingar, kväner och lantalaiset vågade visa sin kultur i det offentliga rummet för att staden tydliggjorde att de är en del av det svenska kulturarvet. Inte minst för den äldre generationen tornedalingar, kväner och lantalaiset som länge stigma-

tiserats på grund av sitt språk och ursprung, blev det en viktig del i försoningsarbetet. Här blir alltså betydelsen av den svenska minoritetslagstiftningen särskilt synlig.

Tornedalingar, kväner och lantalaiset i Stockholm

En del tornedalingar, kväner och lantalaiset är aktiva i föreningen *Tornedalingar i Stockholm* som är en lokalförening av Tornedalingars riksförbund, STR-T. Föreningen ser sig som mötesplats för tornedalingar i Stockholm och Mälardalen och erbjuder bland annat språk- och kulturcirklar, konserter och andra kulturevenemang. Sedan 2020 erbjuder föreningen också besöksverksamheten *Meänkaverit* som riktar sig framför allt åt äldre tornedalingar, kväner och lantalaiset i Stockholm som önskar ha kontakt med varandra för att till exempel få möjlighet att prata meänkieli.

Att skapa gemenskap när man är bosatt utanför det historiska språk- och kulturområdet är viktigt för många tornedalingar, kväner och lantalaiset. För en del blir sociala medier väldigt viktiga då de bildar en plattform för erfarenhetsutbyte och skapande av gemenskap. I ett forskningsprojekt studerades hur unga tornedalingar, kväner och lantalaiset använder sig av den sociala medieplattformen Instagram.⁹³ Studien visade att Instagram fungerar både som ett alternativt rum där meänkieli kan användas oavsett språklig nivå och som ett tryggt rum där unga tornedalingar, kväner och lantalaiset kan ställa frågor eller dela med sig av sina tankar om ursprung, språkförlust och/eller svensk minoritetspolitik. Inte sällan diskuterades frågor som rör svårigheterna att återta sitt språk, språkställningar eller hur ansvaret för att bära språket vidare upplevs som stressande. I andra inlägg diskuterades den svenska assimileringpolitiken gentemot minoriteterna

och hur denna del av den svenska historien inte har lärts ut i skolan.

Sociala medier fungerar som en diskussionsplattform där det går att föra diskussioner kring komplicerade och känsliga ämnen och ger också möjlighet till att dela med sig av den sorg och de känslor som uppstår i samband med språkligt och kulturellt återtagande. Genom sociala medier kan också andra unga tornedalingar, kväner och lantalaiset inspireras att utveckla sin egen emanciperingsprocess.

Inläggen i sociala medier kan också vittna om hemlängtan till Nordkalotten när man befinner sig utanför det historiska språk- och kulturområdet. Exemplet nedan illustrerar hur man som ung tornedaling kan få en liten bit av Tornedalen även i Stockholm:

Jag försöker ofta få in lite mer av Tornedalen i min Stockholmsvardag. Tornedalsläset funkar inte här, det har jag lärt mig, men jag envisas med att utspisa mina vänner här med hemkokt palt, torrkött och varm kaffeost med hjortronsylt. Även en och annan Pajala Sunrise har introducerats, med skiftande nivåer av uppskattning. En bra höstsöndag tar jag med mig en bärhink och valfri tornedaling med samma hemlängtan [@namn @namn] ut ur stadsmyllret, in i skogen och tystnaden. Där plockar vi bär och dricker kokkaffe ur träkåsa. Då smakar det Tornedalen och vi kan, om än för en liten stund, känna oss lite mer hemma.

REFERENSER

- Ackermann-Boström, Constanze, 2021. ”Språket fick jag inte med mig som liten.’ Unga meänkielibrukares samtal om språkbevarande på sociala medier.” *Tidskriften för genusvetenskap* 42.4, s. 32–50.
- Aili, Hanna, 2015. *Från ”mossigt” till ”coolt”*. En antropologisk studie om identitet och kulturarv i Tornedalen. Göteborg: Göteborgs universitet, inst. för globala studier.
- Bijvoet, Ellen, 2020. *Attityder till spår av andra språk i svenskan: En forskningsöversikt*. Stockholm: Språkrådet.
- Bylin, Maria och Spetz, Jennie, 2019. *Svenskan är den fasta inredningen. Språklig representation i det offentliga rummet*. Stockholm: Språkrådet.
- Börestam, Ulla och Huss, Leena, 2001. *Språkliga möten. Tvåspråkighet och språkkontakt*. Lund: Studentlitteratur.
- Cooper, Robert Leon, 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cullblom, Ester, 1996. *Män styr och kvinnor flyr Tornedalen: kvinnliga strategier i en värld av manlig maktdominans*. Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län.
- Elenius, Lars, 2001. *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850–1939*. Umeå: Umeå universitet.
- Elenius, Lars, 2007. ”Statlig minoritetspolitik i Sverige”. *Mer än ett språk – En antologi om flerspråkigheten i norra Sverige* (red. Eva Westergren och Hans Åhl), s. 56–57. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Elenius, Lars och Ekenberg, Stefan, 2002. *Minoritetsspråk och myndighetskontakt*. Luleå: Centrum för utbildning och forskning inom samhällsvetenskap (CUFS).
- Frändén, Märith, 2010. ”Att blotta vem jag är”. *Släktnamnsskick och släktnamnshyten hos samer i Sverige 1920–2009*. Uppsala: Uppsala universitet, Inst. för nordiska språk.

- Hinton, Leanne, 2011. "Revitalization of endangered languages". *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (red: Peter K. Austin och Julia Sallabank), s. 291–311. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinton, Leanne, Huss, Leena och Roche, Gerald, 2018 (red). *The Routledge handbook of language revitalization*. London: Routledge.
- Huss, Leena, 2017. "Revitalisering av nationella minoritetsspråk i Sverige". *Multiethnica* 36/37, s. 28–32.
- Huss, Leena och Wande, Erling, 2006. "Emancipation i vardande? Drag i tornedalingsars och sverigefinnars språkpolitiska utveckling". *Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening* (red: Marianne Junila och Charles Westin), s. 229–267. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hyltenstam, Kenneth, 1999. Begreppen språk och dialekt – om meänkielis utveckling till eget språk. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv* (red: Kenneth Hyltenstam), s. 98–137. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth och Milani, Tommaso, 2012. "Flerspråkighetens sociopolitiska och sociokulturella ramar". *Flerspråkighet – En forskningsöversikt* (Red: Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson och Lindberg, Inger), s. 17–134. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Kejonen, Olle, 2015. "Saama näähä!" *Verbböjning i meänkieli i jämförelse med finska och kvänska*. Uppsala: Uppsala universitet, Inst. för moderna språk.
- Karlsson, Fred, 2009. *Finsk grammatik*. 9., utök. och rev. uppl. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kroskrity, Paul V., 2010. "Language ideologies: evolving perspectives". *Language Use and Society* (red: Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östman och Jef Verschueren), s. 192–211. Amsterdam: John Benjamins.
- Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län, Sametinget.
- Lainio, Jarmo, 1999. "Språk, genetik och geografi – om kontinuitetsproblematiken och debatten om finska som minoritetsspråk".

- Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv (red: Kenneth Hyltenstam), s. 138–204. Lund: Studentlitteratur.
- Lainio, Jarmo, 2017. "Situationen för finska och meänkieli i Sverige". *Multiethnica* 36/37, s. 13–27.
- Lipott, Sigrid, 2015. "The Tornedalian Minority in Sweden. From Assimilation to Recognition: A 'Forgotten' Ethnic and Linguistic Minority, 1870–2000". *Immigrants & Minorities* 33:1, s. 1–22.
- Makoni, Sinfree och Pennycook, Alastair, 2007. "Disinventing and Reconstituting Languages". *Disinventing and Reconstituting Languages* (red: Makoni Sinfree och Alastair Pennycook), s. 1–41. Clevedon: Multilingual Matters.
- McCarty, Teresa. L., Nicholas, Sheilah E. och Wigglesworth, Gillian (red), 2019. *A world of indigenous languages: policies, pedagogies and prospects for language reclamation*. Bristol: Multilingual Matters.
- Meyerhoff, Miriam, 2011. *Introducing sociolinguistics*. London: Routledge.
- Nationella minoritetsspråk i skolan: förbättrade förutsättning till undervisning och revitalisering*, 2017. Statens offentliga utredningar (SOU: 2017:91). Stockholm: Wolter Kluwer.
- O'Rourke, Bernadette, Pujolar, Joan och Ramallo, Fernando, 2015. "New speakers of minority languages: The challenging opportunity—foreword". *International Journal of the Sociology of language* 231, s. 1–20.
- Parkvall, Mikael, 2009. *Sveriges språk – vem talar vad och var?* Stockholm: Stockholms universitet, Inst. för lingvistik.
- Paunonen, Heikki, 1991. "Till en ny indelning av de finska dialekterna". *Fenno-Ugrica suecana* 10, s. 75–95.
- Pekkari, Karl, 2007. Meänkieli som hemspråk i skolan genom åren. *Mer än ett språk – En antologi om flerspråkigheten i norra Sverige* (red: Eva Westergren och Hans Åhl), s 145–170. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Pietikäinen, Sari et. Al, 2010. "Regulating Multilingualism in the North Calotte: The Case of Kven, Meänkieli and Sámi Languages". *Acta Borealia* 27 (1), s. 1–23.

- Skolverket, 2019. *Elever och skolenheter i grundskolan läsåret 2018/19*. Stockholm: Skolverket.
- Skuttnabb-Kangas, Tove, 2000. *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights*. Delhi: Orient Blackswan.
- Spetz, Jennie, 2021. *Nationella minoriteter 2020*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen; Länsstyrelsen Stockholm; Sametinget.
- Stroud, Christopher, 2013. "Halvspråkighet och rinkebysvenska som språkideologiska begrepp". *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle, 2:a uppl.* (red: Kenneth Hyltenstam och Inger Lindberg), s. 313–342. Lund: Studentlitteratur.
- Svenska Tornedalingars Riksförbund-Tornionlaaksolaiset (STR-T). *Tornedaling, kvän och lantalainen*. <https://www.str-t.com/tornedaling-kvan-och-lantalainen/> [15.06.2022].
- UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger <<http://www.unesco.org/languages-atlas>>.
- Wande, Erling, 1992. "Ecological and linguistic aspects of Tornedal Finnish in Sweden". *Minority Languages: the Scandinavian Experience*, (red: Gunilla Blom et al), s. 43–56. Oslo: Nordic Language Secretariat.
- Wande, Erling, 2003. "Meänkieli". *Sveriges officiella minoritetsspråk: finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk: en kort presentation*, s. 21–30. Stockholm: Svenska språknämnden.
- Wande, Erling, 2007. "Anteckningar om meänkielis historia". *Mer än ett språk. En antologi om flerspråkigheten i norra Sverige* (red: Eva Westergren och Hans Ahl), s. 124–144. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

- Winsa, Birger, 1991. Östligt eller västligt?: det äldsta ordförrådet i gällivarefinskan och tornedalsfinskan. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Winsa, Birger, 1998. *Language Attitudes and Social Identity. Oppression and Revival of a Minority Language in Sweden*. Canberra: Applied Linguistics Association of Australia.
- Winsa, Birger, 2007. "Tornedalingar – en språklig minoritet". *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige* (red: Eva Westergren och Hans Åhl), s. 76–93. Stockholm: Norstedts.

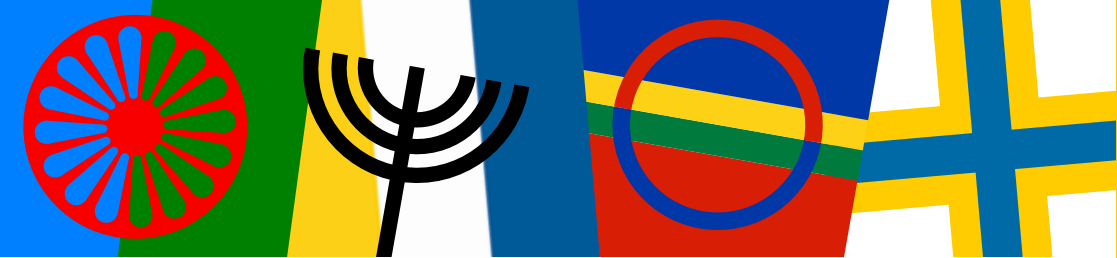
SLUTNOTER

- 1 Huss 2017.
- 2 För vilka, se karta på <https://www.minoritet.se/3505>
- 3 Lag (2009: 724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- 4 Den östersjöfinska språkgruppen består av finska, estniska, ingermanländska, karelska, kvänska, liviska, lydiska, meänkieli, vepsiska och votiska (Wande 2007).
- 5 Winsa 1991.
- 6 Se hemsidan för Svenska Tornedalingars Riksförbund-Tornionlaaksoilaiset (STR-T).
- 7 Det är också den benämning som används av Sannings- och försoningskommissionen som tillsattes av regeringen år 2020 och vars uppdrag är att utreda kränkningar och övergrepp mot meänkielitalande. Se även Ackermann-Boström 2021.
- 8 Wande 2003.
- 9 Jämför Parkvall 2009.
- 10 Wande 2003: 22.
- 11 Karlsson 2009; Parkvall 2009.
- 12 Lainio 1999; Pietikäinen et al. 2010.
- 13 Hyltenstam 1999; Paunonen 1991.
- 14 Wande 1992.
- 15 Hyltenstam och Milani 2012.
- 16 Kejonen 2015.
- 17 Wande 2007.
- 18 Jämför även Hyltenstam 1999.
- 19 Makoni och Pennycook 2007: 2.
- 20 Kroskrity 2010.
- 21 Bijvoet 2020.
- 22 Stroud 2013: 316.
- 23 Börestam och Huss 2001.
- 24 Elenius 2007: 67.
- 25 Wande 2007.
- 26 Elenius 2007.
- 27 Elenius 2007.

- 28 Elenius 2007: 64.
- 29 I juni 2020 tillsatte regeringen formellt en sannings- och försoningskommission som ska utreda assimileringpolitiken och vilka konsekvenser den hade för meänkielitalande under 1800- och 1900-talen.
- 30 Elenius 2007.
- 31 Elenius 2007: 66.
- 32 Elenius 2007.
- 33 Elenius 2007.
- 34 Wande 2007.
- 35 Parkvall 2009: 45.
- 36 Elenius 2007; Elenius 2007: 71.
- 37 Elenius 2001.
- 38 Elenius 2001.
- 39 Wande 2007.
- 40 Winsa 1998.
- 41 Winsa 2007.
- 42 Elenius 2007.
- 43 Wande 2007.
- 44 Wande 2007.
- 45 Winsa 1998.
- 46 Elenius och Ekenberg 2002.
- 47 Se även Winsa 2007.
- 48 Parkvall 2009.
- 49 Cullblom 1996.
- 50 Winsa 2007.
- 51 Winsa 1998; jfr. även Frändén 2010.
- 52 Elenius 2007.
- 53 Elenius 2007.
- 54 Pekkari 2007.
- 55 Hyldenstam och Milani 2012.
- 56 Pekkari 2007: 151.
- 57 Pekkari 2007.
- 58 Pekkari 2007.
- 59 Wande 2007.
- 60 Wande 2007: 138.
- 61 Wande 2007: 138; Johansson 2007: 44.
- 62 Lainio 2017: 17.

- 63 Winsa 1998.
- 64 Jämför Huss och Wande 2006.
- 65 Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter samt Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.
- 66 Elenius 2007.
- 67 Lag (2009: 724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- 68 Huss 2017.
- 69 Pietikäinen et al. 2010.
- 70 Lipott 2015; Spetz 2021.
- 71 Bylin och Spetz 2019.
- 72 Lainio 2017: 13.
- 73 Lainio 2017: 17.
- 74 Laino 2017: 17.
- 75 *Nationella minoritetsspråk i skolan: förbättrade förutsättning till undervisning och revitalisering*, 2017 (SOU 2017:91).
- 76 Nya talare är ”individuals with little or no home or community exposure to a minority language but who instead acquire it through immersion or bilingual educational programs, revitalization projects or as adult language learners” (O’Rourke, Pujolar och Ramallo 2015: 2).
- 77 Wande 2011.
- 78 Aili 2015.
- 79 Jämför Aili 2015.
- 80 Lainio 2017.
- 81 Aili 2015; se även Lainio 2017.
- 82 Begreppen ”hotade språk”, ”språkdöd”, ”språkförlust” kritiserar av en del forskare då man menar att de är missvisande. Begreppen lägger fokus på språken och minoriteterna och inte på själva språkbytesprocessen som i de flesta fall är ett resultat av det historiska förtryck som minoriteterna har blivit utsatta för av majoritetsgrupper. Genom att tala om ”språkdöd” osynliggörs ”förövrarna”. Begreppet ”språkförlust” kan även uppfattas som något förminskande eller misstolkas som att förlusten händer plötsligt. För att synliggöra processen av språkligt förtryck föreslår Tove Skuttnabb-Kangas (2000) istället begreppet ”linguistic genocide”.
- 83 Meyerhoff 2011.
- 84 Cooper 1989.
- 85 Leonard 2012: 359.
- 86 McCarty, Sheilah och Wigglesworth 2019.

- 87 McCarty, Sheilah och Wigglesworth 2019: 11.
- 88 Leonard 2012.
- 89 Hinton, Huss och Roche, 2018: xxvi.
- 90 Hinton 2011.
- 91 Bylin och Spetz 2002.
- 92 Kväner har en egen flagga som består av en gul solros i en röd ring mot en blå bakgrund. Kvänfolkets dag firas den 16 mars.
- 93 Ackermann-Boström 2021.

NATIONELLA MINORITETER OCH URFOLKET SAMER I STOCKHOLM

3

Judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar är sedan år 2000 Sveriges nationella minoriteter.

Samer är även Sveriges urfolk. De har levt och verkat i den mångkulturella och flerspråkiga staden Stockholm under lång tid. Få känner till deras historia och de villkor som har präglat deras närvaro.

Mellan 2020 och 2022 arbetade Stadsmuseet i Stockholm i ett kunskapsuppbyggande projekt i samverkan med minoriteterna. Samlingarna berikades med minnen, fotografier och föremål. Utställningen *Vems är du?* berättade om den samhörighet, stolthet och upprymdhet, sorg och tystnad som materialet vittnar om. Till projektet knöts även en forskargrupp som skrev historiska underlag. I syfte att ytterligare sprida kunskapen om Sveriges minoriteter publicerar *Stockholmia – forskning och förlag* nu de underlagen.

Stockholms
stad

STOCK
HOLMIA
ESS ▶

ISBN 978-91-7031-351-6

9 789170 313516